

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 1 november 2020

Toespraak Allerzielen

door Bart-Jan van Gaart

Allerzielen. 2 november. Vroeger een katholieke gedenkdag. Sinds een paar jaar zie je op steeds meer plaatsen initiatieven om verlies, gemis en verdriet van een overleden geliefde mens te delen. Door kaarsen aan te steken, naar muziek te luisteren, te zingen, te luisteren naar woorden van troost. Misschien was de dood teveel opgeborgen, gestroomlijnd door de goede bedoelingen van ziel- en uitvaartverzorgers. 'DELA neemt u alles uit handen. Yarden ontzorgt u in deze moeilijke tijd.' De tijd tussen overlijden en uitvaart ging als een waas voorbij. Keurig en geruisloos. Die tijd is gelukkig voorbij. We willen betrokken zijn bij het afscheid, er een rol in spelen. En gelukkig heeft de uitvaartbranche hierop ingespeeld. Bijna alles is mogelijk.

Maar daarna. Dan begint het pas. Iedereen die ooit een groot verlies heeft ervaren weet dat je dan door een aantal fasen gaat: *ontkenning*, we gaan gewoon door met ons leven en laten het feit beetje bij beetje doordringen; *boosheid*, waarom overkomt mij dit?; *onderhandelen*, men stelt zichzelf een doel, bijvoorbeeld door zichzelf een belofte te doen of ergens voor te gaan vechten; *depressie*, als blijkt dat de vorige fasen niets hebben opgeleverd, ontstaat machteloosheid en moedeloosheid; en tenslotte *aanvaarding*, aanvaarding van het feit dat het is zoals het is, dat gemis en verdriet niet meer bevochten maar geaccepteerd wordt. Fijn om te weten dat het zo werkt. Ook fijn om te weten dat dit geen sjabloon is voor ieder rouwproces. Dat fasen korter of langer kunnen duren of worden overgeslagen.

In het Kyrie uit het Requiem van Duruflé meen ik dat proces van verwerking terug te horen. Het begint harmonieus, kalm, 'ik sla mij er wel doorheen'. Kyrie eleison, 'Levende let een beetje op me, blijf bij me'. Maar bij het Christe eleison klinkt al agitatie en opstandigheid. Vervolgens barst het uit in een enorme apotheose, een storm die dwars door je heen gaat, maar die uiteindelijk rust vindt in zichzelf.

Memento Mori, gedenk te sterven. Het devies van de trappisten, maar als spreuk al veel ouder dan die orde. Wij leven in de schaduw van de dood.

De Duitse theoloog Paul Tillich schreef een boek met de titel 'De moed om te zijn'. Zeker, er is moed nodig om te zijn, om het leven te leven met al haar hoogte-, maar niet zelden ook dieptepunten. Maar meer nog dan de moed om te zijn is er moed nodig om te accepteren dan wij ooit niet meer zijn. Toen ik eind jaren '80 ook in het pastoraat werkte, bezocht ik wekelijks een aantal ouderen in een verzorgingshuis en ik herinner me goed hoe vaak in de gesprekken die ik voerde de diepgewortelde angst voor de dood – en vooral het oordeel na de dood – gespreksonderwerp was. Ik huiver weer als ik eraan denk hoe de oude dag van die mensen volledig bezet werd door de angst voor het komend oordeel. Maar zelfs als je die beklemmende angst van je hebt afgeworpen – of gelukkig nooit gehad hebt: het feit dat we op een dag, volstrekt zelfstandig, alleen, een stap moeten zetten naar het ongewisse.... Er is moed voor nodig om je met die gedachte te verzoenen.

Eens, nog niet zo lang geleden, zat ik na een dienst bij de Augustinessen in Heemstede 'aan de koffie', zoals zij dat noemen. Een vriendelijke zuster schonk mij een tweede kop in en in een poging grappig te zijn zei ik: 'Dank u zuster, God zal het u lonen in het hiernamaals.' Tot mijn niet geringe verbazing hoorde ik moeder-overste naast mij zeggen: 'Bart-Jan, er is niets, hoor.' Haar bevestigend op de achtergrond van deze opmerking, toch ongewoon voor een religieuze, zei ze: 'Ik heb lang geworsteld met de vraag naar wat er is na de dood. Ik heb er veel over gelezen en er met velen over gesproken. En ik ben tot de conclusie gekomen dat dat allemaal verloren tijd is. Niemand die er iets over weet. Ik heb besloten dat ik mij laat verrassen.' Zo had deze vrouw haar angst voor het ongewisse van de dood weten te overwinnen.

Ik ben ervan overtuigd dat onze ongemakkelijkheid met de dood en onze sterfelijkheid cultureel bepaald is. En eigenlijk is dat merkwaardig in een cultuur die gedrenkt is in de gedachte dat na de dood het beste deel komt. Kennelijk was het vertrouwen daarin bij velen toch niet zo rotsvast of werd het ook toen al gezien als een goedkope manier om ons het lot dat het leven ons bood, te accepteren? Wie gezegend is met een levensloop van voortdurend geluk, zal dat niet graag zien eindigen. Maar zo is de werkelijkheid niet. Het leven kent bergen en dalen en er zijn momenten, gelukkig meestal zonder de daad bij het woord te voegen, dat een mens het wel genoeg vindt en verlangt naar de stilte van de dood.

Laten we eens een gedachteoefening doen. Laten we eens doen alsof er een pil is gevonden die ons het eeuwige leven schenkt? Zou jij die pil nemen? Met andere woorden: hoe zouden we ons leven hier en nu ervaren en waarderen als we zouden weten dat er geen einde aan komt?

Er zijn omstandigheden in een mensenleven waarbij de dood geen angst, maar verlangen inboezemt. Dat is in vele culturen een onbespreekbare gedachte en ook in onze cultuur geen onderwerp waar algemene consensus over bestaat. Het leven is ons gegeven. Daar kunnen en mogen we blij en dankbaar voor zijn. Maar hebben wij, na ampele overweging, niet het recht om het geschenk terug te geven? Misschien zijn het wel allerlei, al dan niet steekhoudende bijzaken van religieuze, sociale of ethische aard, die de discussie beheersen. En we zijn als samenleving diep gezonken als iemand zo'n beslissing uit eenzaamheid of de angst om anderen tot last te zijn zou willen nemen. Maar een beslissing, vrij en autonoom genomen, omdat het leven geleefd is?

Leven na de dood. Onvergankelijk leven. Ik ga mee met moeder-overste. Ik denk na over het leven en niet meer over de dood. Ik laat mij verrassen. En over onvergankelijk leven? Johannes schrijft daarover in zijn evangelie: "Dit is onvergankelijk leven: dat zij God kennen!" En over dat *kennen* hebben wij het vaak in de Ekklesia. God, Ik Zal Er Zijn, die ene atypische. Niet de god van geld en goed en steeds maar meer, maar de God van liefde, genade, erbarmen. Een die ons handen geeft om anderen te helpen, voeten waarmee wij ons kunnen haasten naar armen en behoeftigen, ogen die lijden zien en nood, oren die horen het zuchten en het

verdriet. Onvergankelijk leven? Dat is naastenliefde en vriendschap. Waar vriendschap is en liefde, daar is God!